

М.М.СТРИШЕНЕЦЬ

**ДЖЕРЕЛА ПРО РОЗМІЩЕННЯ ПРОМИСЛІВ
НА ТЕРИТОРІЇ ПІВНІЧНОЇ БУКОВИНИ У ХУІ–ХУІІІ ст.**

Про промисловість Північної Буковини ХУІ–ХУІІІ ст. збереглися цінні документи, головним чином у Чернівецькому обласному державному архіві (фонди „Окружне управління Буковини”, „Чернівецький міський магістрат”, „Колекція документів зібраних Чернівецьким окружним архівом” та інші).

Найціннішу й найчисленнішу групу архівних матеріалів становлять прохання різних осіб займатися промисловою діяльністю, протоколи, рішення про розгляд різних судових справ, протоколи комісій окружного управління про наявність на Буковині млинів, гребель та річок, циркуляри Галицького губернаторства, статистичні дані про площі лісів та ін. Архівні документи відкладалися в міру розвитку промислового виробництва. За ХУІ ст., наприклад, даних про промисловість в документах міститься мало, бо в цей час діяла незначна частина підприємств. Найбільша кількість відомостей припадає на кінець ХУІІІ ст., коли промислове виробництво на території Північної Буковини значно поширилося, а разом з тим збільшилася і кількість інформації в установах.

Відомості про промислове виробництво поширені серед великої кількості іншої інформації, головним чином при описі історичних подій, пов'язаних із місцевістю, де розташовувались підприємства. Документи, з ХУІІІ ст. написані німецькою мовою, лише незначна частина – українською і польською. Читання тексту документів, написаних готикою, потребує відповідної палеографічної підготовки дослідника. Деякі документи, за давністю часу, пошкоджені, або із затухаючим текстом. Тому вивчення названих документів є складною справою. Це, очевидно, в деякій мірі і пояснюється тим, що до останнього часу розвиток промислів Північної Буковини ХУІ–ХУІІІ ст. ще не знайшов достатнього висвітлення¹. Не розв'язаним залишається питання про початок мануфактурного періоду, соціально-економічну природу перших мануфактур та появу елементів капіталізму в промисловості України². Наявні в архіві документи можуть в певній мірі допомогти дослідникам відтворити стан на історико-географічних картах.

Вивчення документальних матеріалів показує, що вже в ХУІ ст. на території Північної Буковини існували водяні мучні млини. У 1560 р. воєвода Молдавського князівства Олександр дав слугі Великого господаря Теодору і його племінниці Ангеліні с. Бояни Чернівецької волості разом з трьома водяними млинами на р. Прут. В 1575 р. Путнянський монастир володів землями і млинами в с. Кучурів біля Сторожинця. На потоці Галка (1625 р.) млин розміщався біля с. Василів³. В цьому ж селі у 1780 р. вже діяло 5 млинів. Три з них арендував Петро Прекуш⁴. В цей же час розміщалися мукомельні підприємства біля Веренчаки і Шубранця. Власники їх – Василь Іфроскул, Симон Венгер, Яків Детінгер, Давид Зерхер, Йосип Бультавер⁵.

Водяні борошномельні діяли в селах Бояни, Каличанка, Магала, Новоселиця. Ними володіли поміщики Василь Влад і Петро Томорука. Кілька млинів в доміні⁶ Валява мали брати Костянтин, Василь та Георг-

гій Паупелі⁷. Біля Чернівців були млини Симана Іванчина, Василя Миколайовича, Назара Діба, Теодора Михайловича, Андрія Дробота, поблизу Вижниці – Стефана Дубіча, сіл Лукавців та Майдана – Миколи Василька, Теодора Кірсте та ін.⁸ Документи справ Кіцманської економії містять цікаві відомості про існування та віддачу поміщиком Георгієм фон Фльондором в аренду млинів і корчин Мозесу Герцігу в 1796 р.

Написано документи переважно офіційними особами апарату управління. Користування цими документами вимагає від дослідника критичного підходу. Хоч і уривчасті дані, що містяться в заявах, скаргах, свідченнях робітників, дають можливість відтворити картину виступів робітників проти свавілля орендарів і адміністрації, наприклад, на підприємствах в селах Глинниці, Кадубівці, Звенячин і Кострижівка.

В документах часто зустрічаються відомості, коли орендарі окремих маєтків і доміній вступали у конфлікти за млин з сусідніми поміщиками. Довго тривав конфлікт між орендарем маєтності Шипенці Віммером Якубом і поміщиком Мутенко Думитрашем за право володіння млином в цьому маєтку⁹. Домінум Банила над Сіретом притягав до відповідальності поміщиків Луїса Логашевича, Теодора Кукуріана, Василя Годоєс-кула, Василя Тудеша, котрі не хотіли платити податків за свої водяні млини на річках Сірет та Черемоші¹⁰.

В лісистих місцевостях поширилося виробництво поташу, який одержували з попелу дерев. Буди (підприємство для виробництва поташу) розміщалися в лісах біля сіл Глибока, Гореча, Каличанка, Клоучка, Роша, Заставна, Корчівці, Дубрівка, Красне, Велика Буда, Майдан та ін. Біля Валяви виробляв поташ Степан Гнатович із Чернівців, недалеко від с. Буденець – поміщик Потті та підприємець Василь Морцін. В лісах домінії Банілів недалеко від річки Малий Сірет діяли поташні варниці Костянтина Оншала, Василя Боршана, Івана Урсулана, Івана Альботи. П'ять поташоварень біля Вижниці мав Маріус Ронапорт із Костича. Тут же знаходилися підприємства Миколи Мойсейка із Снятина, Йосипа Розенталя з Коломиї та кількох підприємців із Заліщиків Біля с Черешеньки, у домінії Вижниця, розміщалися буди Арона Баунштейна, Соломона Шарта та Мойсея Міки, Петра Ляховича, Миколи Кальмучевича. В цій же домінії тримали в оренді 2500 дес. лісу для виробництва поташу Бутилін Лопатін та-Антон Зінгер. Біля сіл Давидівка та Розтоки діяли поташні буди Степана та Миколи Гоганів, в с. Лукавці – Миколи Василька¹¹.

В результаті виробництва поташу лісам було нанесено значної шкоди – різко скоротилася площа лісових масивів. Щоб обмежити виробництво поташу, 6 лютого 1787 р. Галицький губернатор видав циркуляр про заходи боротьби проти винищення лісів на Буковині та наказ (1799 р.) головному лісничому камеральних маєтностей про установалення контролю за діяльністю поташоварень¹².

Едикти, циркуляри, повідомлення галицького губернатора дають відомості про роботу соляних копалень у 70–90-х роках ХУІІІ ст., які розміщалися в домініях Качик та Банила над Сіретом, в Берегометі, Миговому, Вижниці, коло Виженки¹³.

У 1793 р. в домінії Красна (нині Красноільськ) на краю лісу будується гута – підприємство для виробництва скла. На ній працювали селяни навколишніх сіл. Переписка домінії Кучурів з галицьким губернатором-

ством дає цікаві відомості про залучення селян навколишніх сіл на роботу в цю гуту¹⁴.

Кілька лісопилень діяло на річці Сірет в домінії Жадова на землях поміщика Думитраша¹⁵.

У 1799 р. житель міста Бистриця-Трансільванія Ерхардт Петер побудував друкарню в Чернівцях. Через кілька років одержав дозвіл на відкриття тут книжкового магазину і друкування книг не тільки на німецькій, але й молдавській мовах¹⁶.

Таким чином, наявні джерела дають можливість простежити розвиток різних галузей промисловості на території Північної Буковини протягом ХУІ-ХУІІІ ст., уявити їх обсяг виробництва, робочу обслугу, власників і орендарів.

¹ Розвиток історичної науки на Україні за роки Радянської влади. – К., 1973. – С. 82–87.

² Пономарьов О. М. Про початок мануфактурного періоду на Україні // Укр. іст. журн. – 1970. – № 3. – С. 27–30.

³ Частина документів, в яких містяться дані про водяні млини Північної Буковини ХУІ-ХУІІІ ст., опублікована в збірках: Молдавия в эпоху феодализма. Словяно-молдавские грамоты ХУ – первой четверти ХУІІ века. – Кишинев, 1961. – Т. 1. – Грамоты гровлахийские и молдавские (ХУ-ХУІ вв.) // „Летопись занятий Археологической комиссии за 1865–1866 годы”. – Спб., 1863. – Вып. 4.

⁴ Обласний державний архів м. Чернівці. – Ф. 1, оп. 1, спр. 79. – Арк. 9, 10, 12.

⁵ Там же. – Спр. 162. – Арк. 7, 22, 25; спр. 214. – Арк. 1–13; спр. 264. – Арк. 5.

⁶ Домінія – державний (камеральний) або церковний маєток. Часто домініями називали і великі приватні маєтки.

⁷ Обласний державний архів у м. Чернівці. – Ф. 1, оп. 1, спр. 1224. – Арк. 13, 35; спр. 1535, – Арк. 1; спр. 2012. – Арк. 1, 3; оп. 2, спр. 1663. – Арк. 6, 8, 9; спр. 1642. – Арк. 1; ф. І023, оп. 1, спр. 54. Арк. 1–12; спр. 56. – Арк. 8.

⁸ Там же. – ф. 1, оп. 2, спр. 201, арк. 1–10; спр. 404. – Арк. 1–15.

⁹ Там же. – Спр. 204. – Арк. 1, 5, 7.

¹⁰ Там же. – Спр. 826. – Арк. 1, 3, 6.

¹¹ Там же. – Спр. 929. – Арк. 2, 5, 6; спр. 930. – Арк. 1, 5, 6, 15, 23; спр. 1007. – Арк. 1, 5; спр. 1675, – Арк. 5, 7, 13; спр. 1676. – Арк. 1, 3, 13; спр. 2018. – Арк. 10, 23, 32, 36, 49; спр. 2157. – Арк. 1, 2, 3, 4; спр. 2561. – Арк. 2, 4, 5; спр. 2767. – Арк. 4.

¹² Там же. – Спр. 103, – Арк. 3, 5; спр. 1007. – Арк. 1, 5; спр. 2157. – Арк. 1, 2, 3, 4–10.

¹³ Там же. – Спр. 673. – Арк. 4, 6; спр. 813. – Арк. 1; спр. 931. – Арк. 9; спр. 1306. – Арк. 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 16; спр. 1307. – Арк. 1–5; спр. 2676. – Арк. 2; оп. 2, спр. 1398. – Арк. 2, 4, 5.

¹⁴ Там же. – Спр. 1420. – Арк. 4, 6, 7, 10.

¹⁵ Там же. – Спр. 2296. – Арк. 1–5.

¹⁶ Там же. – Спр. 1085. – Арк. 1; спр. 1679. – Арк. 1.